

HOMONÜUMSETE ADJEKTIIVIDE KUJUNEMINE SUBSTANTIIVIDEST INGLISE KEELES *

O. Mutt

Võõrkeelte kateeder

Alljärgnevas käsitletakse mõningaid küsimusi inglise keele leksikaal-grammatiliste homonüümide ühe suurema rühma — homonüümsete adjektiivide ja substantiivide kujunemise alalt.

Uus-inglise keeles on algvõrdes adjektiiv ja ainsuse üldkäändes esinev substantiiv sageli vormilt identsed. Vastavad sõnapaarid võivad olla kas tüvekujulised (näit. *dark, deep, cold, warm, light, right, evil, sore, worth, calm, main, quiet, damp* jt.) või tuletatud sõnad (näit. *relative, liberal, proletarian, Marxist* jt.).

Niisuguseid homofoonseid ning homograafseid substantiivist ja adjektiivist koosnevaid sõnapaare on inglise keeles ligemale 700.¹ Homonüümsete adjektiivide ja substantiivide vaatlus näitab, et rõhuv enamik neist sõnapaaridest on kujunenud selliselt, et vastav adjektiivist on ühel või teisel teel moodustatud homonüümne substantiiv. Adjektiivide nn. substantiviseerimist on inglise

* Käesolev töö on v.-õp. O. Mutti kandidaadidissertatsiooni "A Contribution to the Historical Study of the Attributive Use of Substantives in English" ühe osa kokkuvõte. Töö on teostatud Tartu Riikliku Ülikooli võõrkeelte kateedris.

¹ C. Bergener käsitleb oma doktoriväitekirjas "Contribution to the Study of the Conversion of Adjectives into Nouns", Lund 1928, 604 adjektiivist substantiviseerimisel tekkinud homonüümi. Siia tuleb juurde arvata adjektiiviseeritud substantiivid, mida, nagu näitab käesolev uurimus, on vähemalt 70.

Teistes indo-euroopa keeltes esineb niisuguseid homonüümseid vähem ja nad ei ole nii silmatorkavad, sest neis keeltes ühilduvad adjektiivid peaaegu alati oma põhisõnaga arvus, käändes ning soos või vähemalt ühes nendest.

Inglise keelega mõnevõrra analoogilisi nähtusi adjektiivide ja substantiivide homonüümika alal võib leida teistesse keelkondadesse kuuluvates keeltes, näit. türgi-tatari keeltes; mõningat huvi selles ühenduses pakub ka võrdlus eesti keele homonüümsete paaridega, mis koosnevad tüvedest *sant, räbal, koer, külm, vilu, hull, paha, hea, hall, valge* jt.

keeles ulatuslikult ja mitmekülgset uuritud ning igas normatiivses grammatikas võib leida vastavat alaosa.²

Palju vähem tähelepanu on seni pööratud teisele peamisele homonüümsete adjektiivide ja substantiivide tekkimise võimalusele, milleks on substantiivide adjektiviseerimine. Nii ei ole teada ühtegi eriuurimust selle küsimuse kohta. Niisuguste tuntud autorite, nagu Kellneri, Curme, Poutsma, Deutschbeini, Krusinga töödes on seda nähtust vaid lühidalt nimetatud. O. Jespersen käsitleb probleemi üksikuid külgi riivamisi.³

Põhjuseks, miks eriteadlased ei ole kuigi palju tegelnud substantiivide adjektiviseerimise nähtustega inglise keeles, on tõenäoliselt, et 1) substantiivide adjektiviseerimine ei ole produktiivne uute adjektiivide moodustamise võimalus tänapäeva keeles ja 2) antud küsimus on tihedalt seotud nn. *stone wall* probleemiga, s. o. vaieldava küsimusega moodustiste, nagu *stone wall*, *morning walk*, *London theatre* esimese komponendi iseloomu kohta.⁴ Spetsialistid on seni keskendunud selle põhilise küsimuse lahendamisele ja on ainult vihjanud mitmesugustele kõrvalistele nähtustele sel alal.

Pikemas uurimuses prepositiivse substantiivatribuudi tarvitamise leviku kohta inglise keeles me puutusime pidevalt kokku substantiivide täieliku või osalise adjektiviseerumise juhtudega.⁵ Käesolevas artiklis esitatakse üksikuid tähelepanekuid ja kokkuvõtteid inglise keele substantiivide adjektiviseerumisest. Meie vaatleme: 1) eeldusi ja tegureid kesk-inglise ja varases uus-inglise keeles, mis tegid võimalikuks substantiivide adjektiviseerumise; 2) millal ja kuidas konkreetselt toimus adjektiviseerumine; 3) mõningaid teoreetilisi küsimusi, eeskätt konversiooni mõiste täpsustamise vajadust ja täieliku adjektiviseerumise kriteeriumide küsimust.

*

² Ühist arvamust ei ole seni substantiviseerumise astme suhtes. Tavaliselt eraldatakse 1) täielikult substantiviseerunud adjektiive: näit. *native*, *savage*, *criminal*, rahvaste nimetused, nagu *Estonian*, *Russian* jt. ning 2) osaliselt substantiviseerunud adjektiive (*the young*, *the wounded*, *the unemployed*, *the beautiful*, *the past* jt.).

Adjektiivide substantiviseerumist tunnevad suuremal või vähemal määral kõik indo-euroopa keeled. Vrd. näit. vene keeles substantiive *мостовая*, *большой*, *прекрасное* jt.; saksa *der Alte*, *der Gelehrte*, *der Vorsitzende*; prantsuse *un méchant*, *un beau* (*une belle*), elliptilisi: *une capitale* (<*une ville capitale*), *une circulaire* (<*une lettre circulaire*) jne.

³ O. Jespersen, *A Modern English Grammar on Historical Principles*, Heidelberg 1922, Part II, Vol. I, lk. 322—328; O. Jesperseni tähelepanekuid refereerivad näit. K. Бруннер, *История английского языка*, т. II, Москва 1956, lk. 83; Y. M. Biese, *Origin and Development of Conversions in English*, *Annales Acad. Scient. Fennicae*, Ser. B. T. 45, No. 2; Helsinki 1941, lk. 336—337.

⁴ Vt. O. Mutt, *Substantiivide atribuutivsest tarvitamisest ja selle vastastikustest suhetest adjektiivide kategooriaga inglise keeles*, Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik nr. 43, Ajaloo-Keeleteaduskonna töid, Tallinn 1956, lk. 205—208.

⁵ O. Mutt, *A Contribution to the Historical Study of the Attributive Use of Substantives in English*, kandidaadidissertatsioon, Tartu 1955, ptk. IV ja V.

Peamised eeldused ja tegurid inglise keele struktuuris, mis võimaldasid homonüümsete adjektiivide kujunemist substantiividest, on järgmised.

1. Adjektiivi deklinatsiooni lagunemine ja substantiivi deklinatsiooni lihtsustumine kesk-inglise keeles, mille tagajärjel tekkis olukord, kus alates hiliskesk-inglise perioodist adjektiiv ei ühildu oma põhisõnaga ei arvus, soos ega käändes. 15. sajandi lõpul kadus teatavasti ka adjektiivi ja substantiivi muutlõppudes varem esinenud vokaalide *a*, *o*, *u*, jäänusena ortograafias säilinud lõpu *-e* hääldamine redutseeritud vokaalina [ə]. Paljud substantiivid ja adjektiivid muutusid nüüd nii homograafseiks kui ka homofoonseiks.

2. Tähtsaks teguriks, mis aitas kaasa homonüümsete adjektiivide ja substantiivide tekkimisele, oli paljude samakujuliste adjektiivide ja substantiivide olemasolu keeles.

On teada, et indo-euroopa keeltes adjektiiv ja substantiiv kui sõnaliigid on välja kujunenud esialgu diferentseerumata noomenitest, mida tarvitati nii subjekti, objekti kui ka atribuudi funktsioonis. Aja jooksul kujunesid välja vastavad morfoloogilised tunnused kahe sõnaliigi eraldamiseks.

Vana-inglise keeles esineb palju samakujulisi adjektiivseid ja substantiivseid tüvisõnu, millest enamik pärineb vana-inglise perioodile eelnenud ajastust. Nii näitab anglo-saksi eepose «Beowulf» (3182 värsirida) vaatlus, et selles tarvitatakse umbes kahekümmend viit samakujulist adjektiivi ja substantiivi. Korduvalt esinevate sõnapaaride hulka kuuluvad näit. *dēop*, *gōd*, *hæden*, *hāt*, *īren*, *yrre*, *lēoht*, *nearo*, *nyt*, *rīht*, *sār*, *sōð*, *weorð*, *wund* jt. Adjektiivi deklinatsiooni muutlõppude kadumisel hiliskesk-inglise keeles muutusid need ja paljud teised samatüvelised adjektiivid ning substantiivid täielikeks homonüümideks.

Inglise keele homonüümsete substantiivide ja adjektiivide fond kasvas hiliskesk-inglise ja varase uus-inglise perioodil prantsuse ja ladina keelest tulnud laenude arvel. Vana-prantsuse keeles tarvitati rohkesti substantiive atribuutivselts lisandi funktsioonis, samuti esines mitmeid samatüvelisi homonüümseid adjektiive ja substantiive.⁶ Tähelepanuvääratav on fakt, et umbes kaks kolmandikku kesk-inglise keeles juurdunud homonüümseid adjektiive ja substantiive on prantsuse laenud.⁷

⁶ Vt. Kr. Nyrop, Grammaire historique de la langue française, T. III, 4-ème Partie, Livre 7, Copenhague 1908—1914, lk. 315. Juba mõne üksiku vana-prantsuse teksti läbitöötamine V. Sišmarevi krestomaatiast Книга для чтения по истории французского языка, Москва—Ленинград 1955, näitab, et IX—XIV sajandil tarvitati atribuudi funktsioonis sõnu *coart*, *enemi*, *camelin*, *estain*, *felon*, *lanier*, *maistre*, *traitre* jt.; vt. samuti В. Шишмарев, Словарь старофранцузского языка, Москва—Ленинград 1955, kus enamik neid sõnu on antud nii adjektiivina kui ka substantiivina.

⁷ Mõeldud on nii adjektiivi substantiviseerimise kui ka substantiivi adjektiviseerimise tulemusena tekkinud homonüüme.

Niisuguste homonüümpaaride küllaltki rohkearvuline esinemine oli eeskujuks, mille alusel tekkisid hiljem keeleanalooogia toimetel mitmed teisedki homonüümsed adjektiivid ja substantiivid.

3. Üldkäändes seisvate substantiivide tarvitamist prepositiivsete täienditena ja seejärel mõnede substantiivide adjektiviseerumist soodustas tüveliidumisel saadud liitsubstantiivide massiline esinemine vana- ja kesk-inglise keeles.⁸ Keeletarvitaja oli harjunud kuulma ning ise tarvitama substantiivtüvesid semantilises suhtes liitsõna teise komponendina, mis vormilt meenutas atribuudi-põhisõna suhet süntaksi alal. Muutelõppude kadumise, lõppvokaalide reduktsiooni ning ortograafilise vormistuse äärmise ebajärjekindluse taustal kujunes üsna tavaliseks nähtuseks, et piir liitsõna ja sõnaühendi vahel muutus kõikuvaks. See avaldus eelkõige selles, et paljude sageli tarvitavate liitsubstantiivide kõrval hakati kasutama vastavaid vabu sõnaühendeid. Liitsubstantiivi esimese komponendi asemel esineb niisugusel juhul substantiiv possessiivkäändes või samatüveline adjektiiv, näit. v.-ingl.⁹ *heofonrice*, varase kesk-inglise tekstides sageli: *heofene riche*, *heovenlican riches*; v.-ingl. *hell-dor*, k.-ingl. *helles dore* jne. Mitmed liitsubstantiivide esimesed komponendid on vastavate liitsõnade lagunemise tagajärjel muutunud üldiselt tarvitatavatteks prepositiivseteks substantiivtäienditeks ja mõni neist on aja jooksul adjektiviseerunud, näit. *wonder*, *back*, *head*, *fallow*, *moot*, *mean* 'alatu', *north*, *south* jt.

Nii liitsõnade lagunemise nähtus kui ka üldse harjumus kohata substantiivtüvesid täiendi süntaktilise funktsiooniga analoogilises semantilises suhtes oma põhisõnaga tugevdas kesk-inglise perioodi lõpul hooguvõtvat tendentsi tarvitada üldkäändes olevaid substantiivide prepositiivsete täienditena ja viis üksikutel juhtudel substantiivide adjektiviseerimisele. Oma osa etendas siin veel kindla sõnade järjekorra kujunemine inglise keeles, mille kohaselt täiend seisab üldreeglina oma põhisõna ees.

4. Substantiivi tarvitamist atributiivselt ja ta võimalikku adjektiviseerumist soodustas mõnel juhul vastava substantiivi lõpu sarnasus üldtuntud adjektiivisufiksiga.¹⁰ Niisugune sarnasus võis põhineda kas mõne adjektiiv- ja substantiivisufiksi geneetilisel-etimoloogilisel sarnasusel (näit. *-al*, *-an*, *-ary*, *-ic*) või puhtjuhuslikul vormilisel sarnasusel. Viimane on tavaliselt eri aegadel ja eri keeltest tulnud derivatsioonilõppude juhuslikult konvergeeruva foneetilis-ortograafilise kujunemise tulemuseks.

⁸ Sellele on tähelepanu juhtinud mitmed tuntud anglistid, näit. L. Kellner, O. Jespersen jt.; vt. H. Bradley, *The Making of English*, London 1937, lk. 65.

⁹ Käesolevas artiklis tarvitatakse järgmisi lühendeid: v.-ingl. = vana-inglise, k.-ingl. = kesk-inglise, var. k.-ingl. = varane kesk-inglise, u.-ingl. = uus-inglise; v.-pr. = vana-prantsuse, u.-pr. = uus-prantsuse; u.-ül.-saks. = uus-ülemsaksa; sb. = substantiiv, adj. = adjektiiv, v. = verb.

¹⁰ Selle teguri võimalikule mõjule on viidanud O. Jespersen, op. cit., lk. 326, 330.

Nii on adjektiivisufiks *-y* (näit. sõnades *happy, windy, thirsty*) germaani päritoluga (< v.-ingl. *-ig*; vrd. u.-ül.-sks. *lustig, windig*); abstraktseid ja diminutiivseid substantiive moodustav *-y* (*envy, history, lassy*) on aga tulnud prantsuse keele sufiksist *-ie* (< ladina *-ia*).

Tundub olevat tõenäoline, et näiteks substantiivi *dainty* (k.-ingl. *deinte, deintie*) lõpu sarnasus tuttava adjektiivisufiksiga soodustas selle sõna atributiivset tarvitamist ja adjektiviseerumist hiliskesk- inglise perioodil, eriti pärast esialgse foneetilise sarnasuse vormistamist ka ortograafiliselt (nii adjektiivi- kui ka substantiivisufiksist hakati kirjutama kujul *-y*). Vastava substantiivilõpu juhuslik sarnasus adjektiivisufiksiga, s. o. metanalüüs derivatsiooni alal, aitas kaasa homonüümsete adjektiivide kujunemisele substantiividest *fancy, shoddy* ja soodustas substantiivide *medley, fairy, ruby, peony, ivory, city, country* jt. tarvitamist prepositiivsete täienditena uus-inglise perioodil.

Adjektiivisufikseid meenutavad mitmed teised produktiivsed kui ka mitteproduktiivsed substantiivisufiksist. Vormiline sarnasus partitsipiaaladjektiiviga aitas tõenäoliselt kaasa adjektiivide tekkimisele substantiividest, nagu *darling, sterling, middling* (16. saj.) ja substantiivide *changeling, killing* üsna tavalisele atributiivsele tarvitamisele varase uus-inglise perioodi tekstides.

Samas ühenduses võiks nimetada veel sõnu, nagu *animal, vassal, rival, level; argent, crescent, orient, giant, adamant*.¹¹

Kokku võttes vaadeldava teguri üldist mõju peab märkima, et kuigi vastavate substantiivilõppude sarnasus üldtuntud adjektiivisufiksitena soodustas rea adjektiivide kujunemist substantiividest, siiski enamik substantiiviga homonüümseid adjektiive tekkis ikkagi lihtsast tüvekujulisest substantiivist (näit. *damp, cheap, mock, pet, sham* jt.; vrd. ka e-lõpulisest *chance, choice, game, orange, square, wee* jt.).

*

Oxfordi suure sõnaraamatu¹² andmete ja üle 2000 lehekülje kesk- ja varase uus-inglise tekstide lugemisel saadud materjali analüüs näitab, et arvuliselt kõige rohkem homonüümseid adjektiive tekkis substantiividest hiliskesk-inglise perioodil (s. o. 14.—15. saj.). Sel ajal võeti keeles tarvitusele umbes 30 homonüümset adjektiivi: *addle, azure, back, bastard, caitiff, calm, chief, choice, coarse, coward, dainty, enemy, fallow, fool, giant, heretic, magic,*

¹¹ Neis sõnades esinevad hiliskesk-inglise keeles tarvitusele võetud romaani päritoluga sufiksist, mis on ühised nii adjektiividele kui ka substantiividele. Mõlemale sõnaliigile ühist prantsuse keelest tulnud sufiksist *-ard* (*-art*) ei peeta adjektiivisufiksiks inglise keeles. Sealjuures esineb ta adjektiivis *coward* ja mitmes pooladjektiviseerunud või hõlpsasti atributiivselt tarvitatavas substantiivis, näit. *bastard, braggart, cankard, dullard, niggard, sluggard, wizard* jt.

¹² Oxford English Dictionary, toimetanud J. Murray, Oxford 1884—1933.

*main, medley, orient, purple, quiet, sable, scarlet, sovereign, square, sterling, villain, violet, virgin, wee, weird.*¹³

Varase uus-inglise perioodi algul, 16.—17. sajandil, tekkis samuti umbes 30 homonüümset adjektiiv: *animal, bridal, cavalier, chance, cheap, crescent, damp, darling, halcyon, haphazard, kindred, level, magic, meacock, middling, mock, moot, orange, pet, proof, random, rear, rival, ruffian, sham, signal, top, vassal, vermilion.*

Peaaegu kõik loetletud sõnad võeti tarvitusele enne 1650. aastat. Eriti hoogne oli homonüümsete adjektiivide kujunemine 16. sajandi teisel poolel ja 17. sajandi esimesel veerandil, ajajärgul, mil inglise keeletarvitust üldse iseloomustas suhteliselt suur vabadus nii sõnamoodustamise kui ka stiili ja süntaksi alal.

Alates 17. sajandi keskpaigast on märgata tunduvalt langust substantiivide adjektiviseerumisjuhtude arvus. 18. ja 19. sajandil tekkis sel viisil ainult kümnekond uut adjektiiv: *pink* (sb. esineb esmakordselt 1573.¹⁴, adj. 1720. a.), *game* ('vapper, kindlameelne'; sb. v.-ingl. sõna, adj. 1727), *fancy* (sb. 1465, adj. 1761), *average* (sb. 1755, adj. 1770), *carmine* (sb. 1712, adj. 1799), *lilac* (sb. k.-ingl. sõna, adj. 1801), *rose* (värvinimetusena sb. 1530, adj. 1816), *amateur* (sb. 1784, adj. 1848), *mauve* (sb. + adj. 1859), *shoddy* (sb. 1832, adj. 1862) jt.

Tänapäeva keeles ei ole märgata substantiivide adjektiviseerumist.¹⁵ Uute atributiivsete suhete väljendamiseks tarvitatakse olemasolevaid adjektiive uues tähendusvarjundis, üldkäändes olevaid substantiive prepositiivsete või eessõnaliste täienditena või ka uusi derivatsiooni või sõnade liitmise teel saadud adjektiive.¹⁶

Nagu näitab meie poolt kogutud materjal, on inglise keeles praegu üldiselt kasutusel vähemalt seitsekümmend kesk- ja uus-inglise perioodil substantiivi alusel kujunenud homonüümset adjektiiv.¹⁷

¹³ Mõnel juhul on omaaegselt homonüümipaarist üks liige hiljem muutunud haruldaseks või üldse kadunud, näit. substantiivid *weird* = saatus (haruldane dialektism), *sterling* = vanasti käibel olnud inglise hõbepenn (tänapäeval tarvitusel olev substantiiv *sterling*, mida tarvitatakse, kui on juttu Briti ja Commonwealthi rahandussüsteemist, on tekkinud adjektiiv substantiviseerumise tagajärjel); vrd. *cramoisy* = karminpunane (adj. + sb.), mis on tänapäeva keeles säilinud ainult arhaismina üldisel tarvitusel olevate *crimson* ja *carmine* kõrval.

¹⁴ Aastarvud on antud Oxfordi suure sõnaraamatu järgi. Etümoloogilised andmed alljärgnevas käsitluses on võetud samast allikast.

¹⁵ Küsimuse alla võiks tulla mõni üksik substantiiv, nagu *highbrow* (USA-s loodud imitatsioon ladina sõnale *superciliosus*, vrd. inglise *supercilious*) ja selle vastand *lowbrow*. Mõlemad adjektiivid on aga liitsõnad, s. o. tüüpi, mis käesolevas artiklis käsitlemist ei leia.

¹⁶ Näiteks *atomic age, nylon stockings, push-button war, TV program, institution of higher education, supersonic speed, escapist art, long-playing record* jne.

¹⁷ O. Jespersen, kes on antud küsimust meie teada suhteliselt kõige ulatuslikumalt käsitlenud, nimetab ainult kaheksateist sõna: *arch, cheap, chief, choice, coarse, dainty, damp, game, shoddy, weird, purple, square, commonplace, level, moot, proof, bridal, kindred*; vt. op. cit., lk. 322—326.

Homonüümsete adjektiivide tekkimine substantiividest on toimunud erineval viisil, tavaliselt mitme teguri koostöö tulemusena. On võimalik eraldada kolm peamist võimalust sel alal. Substantiiviga homonüümne adjektiiv võib tekkida:

1) järkjärgulise foneetilis-morfoloogilise arenemisprotsessi tulemusena;

2) kahe eri sõnaliiki kuuluva sõna, s. o. substantiivi ja adjektiivi üheaegse laenamise tagajärjel;

3) nn. konversiooni teel.

Vaatleme järgnevalt neid võimalusi eraldi.

Ühenduses järkjärgulise foneetilis-morfoloogilise arenguga tulevad eeskätt arvesse ulatuslikud nihked morfoloogia ja foneetika alal kesk-inglise keeles, mis tegid mitmed samatüvelised substantiivid ja adjektiivid homonüümseteks.¹⁸ Koos muutelõppudega kadusid kesk-inglise perioodil ka mõned adjektiivisufiksids, mille tulemuseks oli samuti vormiline identsus substantiiviga. See toimus näiteks sufiksiga *-en* (< üldgermaani *-ino*, mille abil moodustati vana-inglise ja varasel kesk-inglise perioodil adjektiive, mis tähistasid materjali või ainet, millest miski oli tehtud: v.-ingl. *copor* 'vask', *cytren* 'vaskne, vask-', *gold* 'kuld', *gylden* 'kuldne, kuld-'; hilisemates moodustistes puudub umlaut, näit. *lead* 'seatina', *leaden* '(sea)tinast, tina-'; *seol(o)c* 'siid', *seolocen* 'siidist, siid-' jne. Lõppkonsonandi *-n* kui ka eelneva *-e* ning umlaudi kadumine põhjustas rea adjektiivide ja substantiivide vormilise kokkulangemise.¹⁹

Mitme adjektiivi foneetilis-morfoloogiline arenemine on kulgenud hoopis omapäraselt, kusjuures aluseks olnud substantiiv on mõnikord hiljem kas üldse kadunud või püsima jäänud haruldase sõnana.²⁰ Näidetena võib tuua uus-inglise keele adjektiive *bridal*, *kindred*, *coarse*, *cheap*, *wee*.

Sõna *bridal* on tänapäeva keeles tuttav eeskätt adjektiivina = mõrsjalik, pruutlik, pruudi-, kuna substantiiv *bridal* 'pulmapidu, pulm' on harva esinev, peamiselt luulekeeles tarvitatav sõna. Tegemist on siin nn. kulunud ehk lihtsustunud liitsõnaga:²¹ v.-ingl. *brīdealu*, k.-ingl. *bridale*, u.-ingl. *bridal*. Komponent *ealu*, *ealo* ('õlu', vrd. u.-ingl. *ale*) kulumise resultaat *-al* tundus hiliskesk-inglise perioodi keeletarvitajale adjektiivisufiksina ja esialgset substantiivi hakati tarvitama adjektiivina.

Adjektiiv *kindred* 'suguluses olev, hõim(u)-, sarnane' on kujunenud vastavast substantiivist *kindred* 'sugulus', mis on omakorda

¹⁸ Vt. eespool, lk. 190.

¹⁹ Vrd. K. Brunner, op. cit., lk. 82. Sel puhul on lahtine küsimus, kas tänapäeva keeles on võimalik nimetada sõnu *gold*, *copper*, *lead*, *silk* jt. adjektiivideks, s. o. kas *gold* ja *golden*, *silk* ja *silken* jne. on dubletid umbes nagu *drunk* ja *drunken*? Kuigi keeleajalooliselt on võimalik jälgida *gylden*, *cytren*, *leaden* jne. järkjärgulist muutumist vastavalt *gold-*, *copper-*, *lead-*kujuliseks, on mõeldav ka, et *gold*, *copper*, *lead* tarvitamist täiendina on soodustanud neid komponente sisaldavate rohkearvuliste liitsubstantiivide lagunemine kesk-inglise keeles, ja et meil on tegemist tüüpiliste üldkäändes olevate prepositiivsete substantiivtäienditega.

²⁰ Vt. eespool, lk. 193, joonealune viide nr. 13.

lihtsustunud liitsõna: v.-ingl. *cynræden*, k.-ingl. *cunrede*, *kindrede*. Ka sel juhul on adjektiviseerumist tõenäoliselt hõlbustanud metanalüüs: lõppu *-ed* tunnetati mineviku partitsiibi lõpuna (vrd. *related*, *connected* jt.). Uus-inglise adjektiiv *coarse* 'jäme, jämedatoimeline, harimatu, toores' on etümoloogiliselt seotud substantiiviga *course* 'jooks, kulg, käik, see, mis on tavaline, harilik' (näit. ühendites *a matter of course*, *of course*). Adjektiivi tähendus oli 16. sajandil 'harilik, jämedatoimeline' (vastandati näiteks *fine cloth* ja *course cloth*). Ülekantud tähendus jäme, labane, toores tekkis 17. sajandi lõpul. Erinev ortograafiline vormistus võrreldes substantiiviga on pärit 18. sajandi algusest.

Sõna *cheap* (v.-ingl. *cēap* > k.-ingl. *chep* 'ost, müük, hind', vrd. u.-ül.-sks. *Kauf*, eesti k. kaup) tarvitatakse adjektiivina tähendusega 'odav, väheväärtuslik' alates 16. saj. keskpaigast. Adjektiiv tekkis väljendi *to buy good cheap* lühendamise tagajärjel; *good cheap* 'hea kaup, hea ost, s. o. odav' (vrd. prantsuse *bon marché*, hollandi *goedkoop*). Vastav substantiiv on tänapäeva keeles tarvituselt kadunud.

Adjektiiv *wee* 'tilluke, pisike' on tõenäoliselt välja kujunenud kesk-inglise substantiivist *we(i)* 'raasuke, natuke' (ajalises või ruumilises tähenduses), mida tarvitati harilikult adverbiaalselt väljendis *a (little) wee*; tänapäeval on substantiiv rahvuskeeles iganevad, esinedes murdeti, näit šoti: *bide a wee!* Alates 15. saj. lõpust hakati seda sõna pidama adjektiivi *little* sünonüümiks.

*

Substantiiviga homonüümse adjektiivi ilmutumise võimaluseks inglise keeles on olnud vastavate homonüümide laenamine teistest keeltest kas üheaegselt või peaaegu samaaegselt, mõne-aastase vaheaja järel. Oxfordi sõnaraamatu järgi on näiteks järgmiste sõnade kujulised homonüümipaarid tulnud prantsuse või ladina keelest enam-vähem üheaegselt: *animal*, *calm*, *coward*, *enemy*, *felon*, *rival*, *square*.

Üksikute niisuguste homonüümipaaride arengu jälgimiseks ei ole siinkohal võimalust. Et niisugune uurimine on küllaltki huvitav leksikoloogia seisukohalt, seda näitab kas või adjektiivi *coward* tekkelugu. Vastav substantiiv ja adjektiiv laenati prantsuse keelest 14. sajandil kujul *couard*, *coard*. Vana-prantsuse adj. *coart* (< v.-pr. *coe* + *-art*, vrd. u.-pr. *queue* 'saba') tähendas esialgselt 'saba jalge vahel hoidev, plehkupanev', vrd. samuti *Coart* = jänese nimetus vana-prantsuse loomaeeposes «*Roman de Renart*»; siit laienemise kaudu substantiivi tähendus 'pelgur, argpüks', adjektiivi tähendus 'arg, pelgurlik' (tänapäeva keeles tarvitatakse sagedamini adjektiivi *cowardly*).

*

Enamik uus-inglise perioodil substantiivist tekkinud homonüümseid adjektiive on nn. konversiooni tulemus. Vahepealseks astmeks enne adjektiviseerumist on neil juhtudel tavaliselt vastava

substantiivi korduv tarvitamine prepositiivse või apositiivse täiendi funktsioonis. Nii tarvitati kesk-inglise perioodi lõpul ja varase uus-inglise perioodi algul eriti sagedasti lisandina substantiive *chief, darling, fellow, felon, master, traitor, ruffian, sovereign, villain* (semantiliselt eriti sobivad isikust kõneldes), millele järgnes nende adjektiviseerumine.²²

Enamikul juhtudel järgnes konversioon substantiivi sagedasele tarvitamisele hariliku üldkäändes seisva prepositiivse täiendina. Konversiooni peamisteks eeldusteks sealjuures olid substantiivi semantiline sobivus (nn. predispositsioon) atributiivseks tarvitamiseks ja vastava adjektiivi puudumine keeles.

Käesolevas artiklis tehakse vahet adjektiviseerimise ja konversiooni vahel. Adjektiviseerimiseks peetakse igasugust adjektiivi moodustamist substantiivist, välja arvatud derivatsiooni ja sõnade liitmise teel, kusjuures konversiooni vaadeldakse ühe adjektiviseerimise võimalusena. Niisugune käsitlus ei ole üldiselt tunnustatud ja vajab mõningat selgitust.

Konversiooni kohta on viimastel aastatel nii välismaal kui ka NSV Liidus palju kirjutatud. Vastavad probleemid huvitavad angliste, romaniste, samuti ka türki-tatari ja soome-ugri keelte alal töötajaid.²³ Enamiku tänapäeva nõukogude keeleteadlaste käsitluses ei ole konversioon mitte sõna üleminek ühest sõnaliigist teise ja mitte ühe ja sama sõna tarvitamine eri sõnaliikide funktsioonis (nagu konversiooni tavaliselt mõistavad kodanlike maade autorid), vaid sõnamoodustamise võimalus, kus uue sõna moodustamise viisiks on ainuüksi mingi olemasoleva sõna paradigma muutmine.²⁴

Enamik angliste välismaal (Curme, Sweet, Bladin, Palmgren, Bergener, Lee jt.) ja NSV Liidus ceskätt prof. Smirnitiski koolkonna esindajad kipuvad konversiooni mõistet liiga avaralt käsitama, pidades konversiooniks ka niisuguseid juhte, kus meil on tegemist eri sõnade konvergeeruva morfoloogilis-foneetilise arengu tagajärjel tekkinud vormilise samasusega.

Nii on A. I. Smirnitiski järgi homonüümsed sõnapaarid *love* (sb. + v.), *answer, work* jt. konversiooni teel tekkinud ja niisugustel juhtudel olevat tegemist põhimõttelt sama nähtusega kui verbi

²² Tänapäeva keeles ei tundu *fellow, master, traitor, ruffian, villain* olevat adjektiivid. Nende sõnade tarvitamine sellistena 14.—17. saj. tekstides (autoritel nagu G. Chaucer, Th. Malory, W. Shakespeare jt.) laseb oletada nende de-adjektiviseerumise protsessi prepositiivse üldkäändes seisva substantiivtäiendi leviku taustal 17.—20. saj.; vrd. näit. *callynge it traytour, enuyous and worse*, Chaucer, *Troilus and Criseyde*, III, 1701; *the most coward and the vylaynest kyng*, Th. Malory, *Morte d'Arthur*, X, 20, lk. 45; *More villaine thou*, W. Shakespeare, *As You Like It*, III, 1, 15; *the master and main exercise*, W. Shakespeare, *Othello*, II, 1, 270—71.

²³ Vt. probleemi käsitlust ja kirjanduse ülevaadet N. N. Amosova raamatus *Этимологические основы словарного состава совр. английского языка*, Москва 1956, lk. 83—87.

²⁴ Nii määratleb konversiooni A. I. Smirnitiski oma artiklis *Так называемая конверсия и чередование звуков в английском языке*, *Иностранные языки в школе*, 1953, № 5, lk. 25.

moodustamisel substantiivist uus-inglise keeles, nagu *to motor*, *to linoleum* jt. puhul.²⁵

Konkreetsed keelilise materjali analüüsi tulemuste põhjal on otsustavam pidada konversiooni ikkagi sõnamoodustamise võimaluseks, mitte aga vormilise identsuse seisundiks. V.-ingl. *lufian*, *lufu*; *wyrcan*, *weorc* jne. on muutunud homonüümseteks paarideks keeles pikema aja kestel toimunud foneetiliste, morfoloogiliste ja süntaktiliste muutuste tulemusena. Homonüümid on siin pikaajalise stiihiliselt kulgeva protsessi lõppresultaat. Konversioon on aga sõnamoodustamise aktiivne protsess, antud juhuks kasutatava ja siis sageli üldisele tarvitusele võetava sõna loomise akt.²⁶

Vaatlusaluse substantiivi ja adjektiivi vastastikuste suhete lõigu alal tuleks samuti vahet teha konversiooni ja muudel põhjustel tekkinud homonüümsuse vahel. Seega oleks võimalik rääkida konversioonist küll enamiku uus-inglise perioodil substantiivide alusel moodustatud homonüümsete adjektiivide puhul, mitte aga a) paralleelselt laenatud substantiivide ja adjektiivide (*calm*, *coward*, *enemy* jt.) ega b) niisuguste sõnade, nagu *bridal*, *cheap*, *kindred* jt. puhul.²⁷

*

Kui küsida inglaselt või ameeriklaselt tänapäeval, kas sõnad nagu *calm*, *chief*, *dainty*, *damp*, *square*, *violet* jt. võivad olla nii substantiivid kui ka adjektiivid, siis saab kindlasti jaatava vastuse. Paljude käesolevas kirjutises käsitletud sõnade puhul, nagu *coward*, *fancy*, *darling*, *rival*, *amateur* jne. tekib aga kõhklemist. Tavaliste keeletarvitajate arvamused lähevad siin sageli lahku. Teiselt poolt ei ole ka olemasolevatest sõnaraamatutest selle küsimuse lahendamisel kuigi palju kasu, sest nad annavad tihtipeale iseiseisva märksõnana, s. o. homonüümse adjektiivina, ilmseid substantiive, mida tarvitatakse vaid sageli üldkäändes prepositiivse täiendi funktsioonis.²⁸

²⁵ Analoogilist, kuigi äärmuslikku seisukohta esindab näit. ameeriklane D. Lee, kes väidab, et konversioon (ta tarvitab terminit *functional change*) on esinenud inglise keeles ligemale 1000 aastat, kui mitte 10 000 aastat; vt. tema *Functional Change in Early English. A Dissertation*, Menasha, Wisconsin 1948, lk. 2.

²⁶ Vrd. H. H. Амосова, op. cit., lk. 85.

²⁷ Ei ole samuti õige rääkida ehtsast konversioonist juhtudel, nagu *use*, *to use*, *house*, *to house* või adjektiivist moodustatud substantiivide puhul, nagu *a progressive*, *a native*, *a criminal*, sest siin pole sõnamoodustamise vahendiks ainuüksi sõna paradigma, vaid sellega kaasub esimesel juhul foneetiline muutus, teisel — ellips.

²⁸ Näit. on sõnaraamatu Webster's New International viimastes väljaannetes (1948; 1953) eraldi adjektiivina antud sõnad: *disaster*, *family*, *factory*, *farewell*, *glass*, *kitchen*, *peace*, *war*, *winter*, *town* jt. Oxfordi suur sõnaraamat pole samuti järjekindel, leppides sageli märkusega: *passing into an adj.*, näit. sõnade *marble*, *top*, *wizard*, *chestnut*, *wretch* jt. puhul. Niisugune adjektiivide arvu alusetu paisutamine sõnaraamatutes on viinud mõne uuriija eksiteele, vt. näit. Е. И. Чапник, *Аттрибутивные сочетания типа stone wall в современном английском языке* (канд. дисс.), Москва 1953, lk 103—104.

Tekib küsimus, missuguste usaldusväärsete kriteeriumide põhjal võib tänapäeva inglise keeles üldse vahet teha substantiivi ja adjektiivide vahel. Miks peetakse näiteks sõnu *coward*, *fancy* või *damp* (kui neid tarvitatakse atributiivses funktsioonis) adjektiivideks, sõnu *dwarf*, *factory*, *swamp* aga substantiivideks? Morfoloogiliste näitajate nappus ja vastavate sõnade sagedane tüvekujulisus ei tähenda, et inglise keeles toimub adjektiivide ja substantiivide kategoria kokkusulamine. On siiski olemas rida vormilisi ja süntaktilisi kriteeriume, mille rakendamine aitab enamikul juhtudel eraldada adjektiivide substantiivide täiendi funktsioonis. Lühidalt kokkuvõttes on niisugusteks adjektiivide tunnusteks:

1. Võrdlusastmete olemasolu (komparatsiooni ehk morfoloogiline kriteerium). Enamikul meid huvitavatel sõnadel on võrdlusastmete moodustamine üsna hõlpus ning tavaline, mitte aga erakorraline käesolevaks juhuks toimuv tegevus.

2. Vastava sõna tarvitamine nii predikatiivselt kui ka atributiivselt (süntaktiline kriteerium).²⁹

3. Võimalus moodustada adjektiivist adverbide ja substantiivide vastavate sufiksiga *-ly*, *-ness* abil (derivatsiooniline kriteerium).³⁰

Teised kriteeriumid: a) tarvitamine koos tugisõnaga (*prop word*), s. o. indefiniitse pronoomeniga *one*, b) koordineeritud tarvitamine lauseses ühes teiste adjektiividega ja c) laiendamine adverbide abil, ei ole usaldusväärsed, sest tänapäeva keeles tarvitatakse samuti ka üldkäändes seisvaid prepositiivseid substantiiv-täiendeid:

Vrd.: a) *Today is a dry day, but yesterday was a damp one* (adj.). *I remember his lessons, especially the geography ones* (sb. täiendi funktsioonis).

b) *A choice* (adj.) *and delicious morsel — to lead a gay and butterfly* (sb. täiendi) *existence*.

c) *A very fancy* (adj.) *hat — a purely family* (sb. täiendi) *gathering*.

Käesolevas artiklis nimetatud umbes 70-ne substantiivist kujunenud homonüümse adjektiivide eraldamisel on kasutatud peamiselt komparatsiooni esinemise, predikatiivse tarvitamise ja derivatsioonilist kriteeriumi. Olgu märgitud, et nende kriteeriumide rakendamisel on sageli tõsisemid raskusi. Nii puuduvad võrdlusastmed paljudel pärisadjektiividel, s. o. sõnadel, mille kohta pole mingit kahtlust, et nad on adjektiivid (näit. kõik relatiivsed adjektiivid, nagu *wooden*, *iron* jt., samuti adjektiivid *double*, *daily*, *previous* jt.). Ka ei tarvitata paljusid pärisadjektiivide predikatiivselt (*former*, *latter*, *inner*, *outer*, *upper* jt.).

Mitmed käesolevas artiklis vaadeldud sõnad näivad kujutavat adjektiivide ja substantiivide vahepealseid nähtusi, mille sõnaliiki kuu-

²⁹ Prepositiivset üldkäändes seisvat substantiiv-täiendit ei saa normaalselt tarvitada predikatiivselt; vrd. aga *choice apples*; *the apples are choice*; *it is quite fancy*, *proof*, *dainty* jne.

³⁰ Näit. *cheaply*, *cheapness*; *coarsely*, *coarseness*; *square*, *squareness* jt.

luvust uus-inglise keeles on raske otsustada. Nii on raske kindlaks teha, kas tänapäeva inglise keeles on substantiivi *giant* kõrval olemas adjektiiv *giant*.³¹ Kui meie mõonaksime adjektiiv *giant* olemasolu, kas ei tuleks siis järjekindluse mõttes adjektiiviks pida ka teisi analoogilisi metafoorilisi tarvitamisjuhtusid (näit. sõnu *dwarf*, *midget*, *infant*, *baby*, *child* jt., kui nad esinevad täiendi funktsioonis)?

Morfoloogiline, süntaktiline, derivatsiooniline jt. kriteeriumid ei aita lõplikult lahendada sõnaliiki kuuluvuse küsimust niisugustel piiripealsetel juhtudel. Teatud abi oleks kindlasti vastavate sõnade kasutamissageduse ja vastava konteksti stiili iseärasuste uurimisest, millele pole seni peaaegu üldse tähelepanu pööratud.

*

Meie poolt esitatud uurimistulemused on üksikute märkmete kujulised ja neis on üsna palju vaieldavat.³² Öeldut võib kokku võtta järgmiselt.

1. Kesk-inglise ja uus-inglise perioodil tuli inglise keele sõnavarasse umbes 70 substantiividest kujunenud ja nendega homonüümset adjektiiv.

2. Niisuguste homonüümide tekkimine toimus mitmel erineval viisil, uus-inglise keeles peamiselt konversiooni teel.

3. Substantiivi adjektiviseerimisele on tavaliselt eelnenud substantiivi korduv atributiivne tarvitamine kas lisandina või üldkäändes seisva prepositiivse täiendina.

4. Vaadeldavad homonüümid on leksikaal-grammatilised homonüümid ja nad pole ohtlikud keelelise suhtlemise seisukohalt; nad ei risusta keelt, vaid on enamikus vajalikud igapäevased sõnad.

5. Substantiivide adjektiviseerimisega seotud küsimused vajavad üksikasjalisemat uurimist, mis aitaks täpsustada konversiooni mõistet, heidaks valgust mitmesugustele ajaloolise semasioloogia ja grammatika küsimustele, eeskätt leksikaal-grammatiliste homonüümide tekkimise ning vastavate sõnaliikide vahekorra probleemidele.

³¹ Kesk-inglise perioodil oli olemas adjektiiv *giant*, nagu võib järeldada sõna predikatiivsest tarvitamisest ja ühildumisest põhisõnaga arvus (prantsuse keele eeskujul) 15. saj. tekstides; vrd. N. Bergsten, *A Study of Compound Substantives in English* (Dissertation), Uppsala 1911, lk. 7.

³² Täiesti kõrvale on jäänud vaadeldavate sõnade semantilise rühmitamise küsimused ja semantilise analoogia võimalik mõju adjektiviseerimist hõlbustava tegurina (näit. rühm, mis koosneb värvivarjundite nimetustest: *crimson*, *purple*, *scarlet*, *violet*, *rose*, *lilac*, *carmine*, *carnation*, *lavender*, *mauve*, *pink*, *vermilion*, *orange* jt.; halvustavate epiteetide seeria: *caitiff*, *coward*, *felon*, *ruffian*, *traitor*, *villain* jt.).

РАЗВИТИЕ ОМОНИМИЧНЫХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ ИЗ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

О. Мутт

Кафедра иностранных языков

Резюме

В то время как вопросу субстантивизации прилагательных постоянно уделялось много внимания, как в зарубежной так и в советской англистике, обратный процесс — адъективизация существительных — в специальных работах до сих пор не освещался. Проследившая историческое развитие атрибутивного употребления существительного в форме общего падежа, автор настоящей статьи часто имел дело со случаями явной адъективизации существительных. В статье дается обзор подобных случаев, рассматриваются предпосылки и условия, способствующие образованию омонимичных прилагательных из некоторых существительных, различные виды адъективизации, хронология явлений, спорные случаи и т. п. Затрагиваются также некоторые вопросы более широкого характера, как например вопрос о сущности т. н. конверсии и вопросы, связанные с разграничением существительных и прилагательных в современном английском языке.

В статье использован материал (примерно 2000 страниц) среднеанглийских и ранненовоанглийских текстов, а также данные Большого Оксфордского Словаря.

Важнейшими (сложившимися в среднеанглийский период) предпосылками атрибутивного употребления существительных и возможной адъективизации некоторых существительных являются: распад старой системы склонения прилагательных и существительных, установление прямого порядка слов, наличие в языке большого количества омонимичных существительных и прилагательных (ср. англ. *deer, hoot, iren, light, right, soor, sooth* и т. д., многочисленные заимствования из старофранцузского языка, как: *coart, enemi, felon, maistre* и т. д.

Атрибутивному употреблению существительных и их возможной адъективизации способствовали: распад старых сложных существительных, формальное совпадение или сходство некото-

рых окончаний существительных и прилагательных, действие аналогии.

В 14—17 вв. из соответствующих существительных возникло по крайней мере 60 омонимичных прилагательных. Возникновение половины этих слов относится к 14—15 вв. (напр. calm, chief, choice, dainty, enemy, main, purple, sovereign, square, sterling, violet, wee, weird и др.), остальные появились в 16—17 вв. (напр. animal, bridal, cavalier, chance, cheap, damp, darling, mock, moot, orange, proof, rival, signal, sham, vassal и т. д.). С конца 17-го столетия адъективизировалось всего около десятка существительных (amateur, average, fancy, game, lilac, mauve, pink, rose, shoddy и др.).

В статье разграничивается возникновение омонимичных прилагательных 1) путем конвергирующего фонетико-морфологического развития двух слов и 2) как результат конверсии существительных (большинство случаев).

Случаи адъективизации существительных, упомянутые в данной статье, не включают различные типы сложных прилагательных вроде commonplace, second-hand, first-rate, wholesale, matter-of-fact и др.

Дальнейшее исследование вопросов, связанных с адъективизацией существительных, внесло бы значительный вклад в развитие исторической лексикологии и грамматики английского языка.

THE DEVELOPMENT OF HOMONYMOUS ADJECTIVES FROM SUBSTANTIVES IN ENGLISH

O. Mutt

Summary

The substantivization of adjectives in English has been thoroughly investigated, whereas little attention has been paid to the converse process of the adjectivization of substantives. In a longer study dealing with the historical development of the use of substantives in the common case as prepositive attributes, the author constantly came across what appear to be instances of the complete adjectivization of substantives. The present paper is a preliminary account of such cases. It reviews the preconditions and factors which made it possible for homonymous adjectives to be formed from some substantives, the actual manner of adjectivization in individual cases, the chronology of developments in this field, etc. Various points of more general theoretical interest are also touched upon, e. g. the essence of so-called conversion, the criteria for delimiting adjectives and substantives as parts of speech in Modern English. The material for this article has been taken from approximately 2000 pages of Middle English and Early Middle English texts and has been checked with data in the Oxford English Dictionary.

The conditions in Middle English which rendered possible the attributive use of substantives in the common case and the ultimate adjectivization of some substantives, include the disintegration of the old adjectival and substantival declensions, the establishment of a fixed word order, the existence in the language of a considerable number of sets of homonymous substantives and adjectives inherited from earlier periods (e. g. OE *dēop*, *hāt*, *īren*, *lēoht*, *rīht*, *sār*, *sōð*, etc.).

Among the factors facilitating the attributive use of substantives and their possible adjectivization are: the frequent break-up of old compound substantives, the formal similarity of some substantival and adjectival suffixes and endings, the influence of language analogy (especially semantic analogy).

Out of a total of at least 60 homonymous adjectives formed from substantives in the 14—17th centuries, 30 came into use in the

14—15th centuries (*azure, calm, chief, choice, coarse, coward, dainty, enemy, fallow, magic, main, orient, quiet, scarlet, sovereign, square, sterling, violet, wee, weird, etc.*), while another 30 originated in the 16—17th centuries (*animal, bridal, cavalier, chance, cheap, damp, darling, halcyon, kindred, level, mock, moot, orange, proof, rival, signal, sham, vassal, etc.*). Only about a dozen substantives appear to have been adjectivized since the end of the 17th century (*amateur, average, fancy, game, lilac, mauve, pink, rose, shoddy, etc.*).

The adjectivization of substantives has come about as the result of 1) convergent phonetic-morphological development leading to homonymity, or 2) the conversion of substantives (the majority of MoE cases). Some sets of homonymous substantives and adjectives have been borrowed from other languages, mainly French (this article is concerned with those instances where the borrowing of a substantive was followed by the borrowing of a homonymous adjective).

The seventy-odd cases of the adjectivization of substantives referred to in this paper do not include various types of compound adjectives, such as *commonplace, second-hand, first-rate, wholesale, matter-of-fact, etc.*

Further research into the adjectivization of substantives should prove to be of value in shedding light on a variety of problems connected with historical lexicology and grammar.